

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00555449 (W)

3 1612

ДРІБНА БІБЛІОТЕКА.

VII.

Лавас
ЕМІЛЬ де ЛЬАВЛЬЕ.

ВЛАСНІСТЬ ГРУНТОВА

І ЇЇ ІСТОРІА

переклав

Іван Франко.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1879.

З друкарні Товариства імени Шевченка,
під заряд. К. Беднарського.

50

030к.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ И 35841

И 9387

Власність ґрунтова і její історія.

Розвідка, котру ту подаємо, се початок книжки знаменитого бельгійського ученого Еміля де Лявльє: „Власність і její первісні форми“ (De la propriété et de ses formes primitives), котра перші раз вишла 1874, а тепер, перероблена і значно розширена, друкуєсь в третім виданьї по французьки і вишла ще швидше по німецьки, переведена і доповнена Карлом Бюхером. В початку, котриј ту подаєм, нашкіцував автор не тільки головні поняття та погляди новіших і давніших мислителів о власности в загалі, а особливо о власности ґрунтовіј, але також і коротенькіј перегляд історіјі власности, котриј мож вважати виводом с фактів, зведених до купи в його книжці.

Сказати правду — ми не без страху подаємо книжку Лявльє нашій громаді. Ми боїмоєь не так тих, котрі читајут наші виданья — про більшієть јіх сьмієм думати, шчо вони, хоть молоді літами, на тільки вже розвіті думкоју, шчо зможут об'єктивно дивитєсь на всьаку нову пројаву, шчо зможут спокіјно розбирати всьаку думку і шчо, видьачи в чім небудь хибу, сьміло její вискажут і допіннутєсь доказів. Ми боїмоєь більше льудєј, не читајучих ні наших ні жадних видань. Се може на око сьмішно — страхи на Ляхи! Та ні, не сьмішно, мојі добродіјі! Такі льудє, не читајучі нічого „з засади“ — у нас сила, от шчо сьмішно! А звісно, шчо крук хоче, шчоб кождіј був чорнцј, а не читајучіј „з засади“ не льубит і не терпит, шчоб і другі читали. А ту ще бачит росправу про власність ґрунтову, — шчо більше, побачит припадком, до јаких виводів сьа росправа доводит, — Сусє Христе! І книжка полетит до сто чортів з рук читајучого і самому читајучому сїм кіп лиха, шчо сьмів брати в руки таку „нигилистическују брошьурку!“ І не гадајте, шчо ми вигадујем! Ні, хоть і јак недавна і вбога змістом наша

„Дрібна бібліотека,“ — а нам лучалось чути від молодих льудей, шчо „ми би радо купували і читали, та шчо ж, коли бо як побачит јакий небудь Х. У., то зараз біда.“ Се ми пјем до наших братів на провінції Але ј у нас не ліпше, — особливо від коли наші гімназії тішатєся строгим но справедливим распорядженєм, шчо „нічо не вільно читати, крім книжок дља шкільної науки приписаних!“ Шчо там „не читајучим з засади“ до того, шчо се распорядженє чути шче середновіковоју плісньу, шчо в Турції і Јапонії подібні штуки „вільно?“ Коли бо в нас не вільно! Пан директор не казали.

Одже то дља таких „з засади не читајучих“ ми ј пишемо тих кілька заміток. Хто знаје, може робјачи гоненїја на „читајучих,“ бодај случајно возьмут та прочитајут. Дља успокоєнєя јїх совісти кажемо наперед, шчо говорљачи про власність грунтову Льавльє не говорит протів нејї, а за неју, шчо він не жаден соціаліст ані комуніст, а простиј, чесниј учениј, котриј не бојїтєся јасно і отверто висказати виводу, до јакого конечно привели го факти; шчо він (у головної части „з засади не читајучих“ се запевно буде дуже важна признака) не жаден атеїст, а чоловік дуже релігїјниј і шчиро вірит в науку Христову і в јејї „двигалючу силу,“ котра — по јего думці — зможе змінити і переродити нинїшну суспільність, вітхнувши в нју нові, живущі сили. Мв встидајемєся, висказујучи се. Аджеж воно вигльадаје, немов би, вводљачи чоловіка в нове дља него товариство, ми припинали му на чоло цидулочку з написом: „Се такиј а такиј, чоловік зовсім благонамїренниј і не злодіј.“ Все сказане о нїм, розумїєсья, читајучі најдут і в самїј расправі, — але нехај дарујут, бо, јак кажемо, передмова написана не дља них, а дља „нечитајучих з засади.“

І. Ф.

I.

Грунтова власність, její понъатьє і впорядкованъє.

Настріј духовіј льудеј є кінця сєго столітьа богато де в чім рівнитєсь від настроју є кінцем тамтого столітьа. Тоді льуде з усіх верстов бажали реформ і упивались надіями. Переконані о вродженіј льудській доброті вони вірили, шчо дльа повного шчастьа і повної свободи народів досить буде направити або радше зрујнувати давні установи, котрі плодили нужду і невольу. „Чоловік вродивсьа вільним, а всьуди конає в кајданах,“ — говорить Жан Жак Руссо. Вісімнацъятиј вік і революція французька відповіли: „Порвім ті кајдани, а замісьць них завитає загальна свобода! Народи — се братьа; тільки тирани пхајут јіх з ножами оден протів одного; обалім тиранів, а брацтво народів само пријде.“ Ошоломлені тими принадними привидами, гадали льуде, шчо ось-ось настане нова доба правди і шчастьа дльа вольної і відновленој льудськості. Нині ми шче говоримо о реформах, але з жалобоју в серци: ми дуже маленько, бач, віримо в јіх ціљушчу силу. Знесли ми касти і привільєјі, поклали всьуди в основу рівність усіх перед правом, завели право загального голосованъа; але ту іменно чујемо тепер најтъажше недостачу рівних вимінок. Ми думали, шчо тре буде тільки запобічи хибам політичного устроју, а ту перед нами встає суспільне питанъє, темне та пропадисте, јак море. Ти-

ранів нема, трони пообальовано, царі, які остали, звязані конституціями, котрих звичайно не переступають; але замість царських сварів та династичних спорів маємо тепер нову причину до війн, так само страшну, хоть зовсім відмінну: ворогованье народно-стеі, котре цілі народи пре з ножами оден протів одному. Коли новий повів християнської любови і суспільної справедливости не залагодит тої ненависти, то Европа дожиє до загальної клясової і расової боротьби, котра може довести її до страшенної сумішки.

Токвіль виказав, а факти день в день стверджують його виказ, шчо всі народи непоборимо намагають до демократії, а з другого боку здаєсь, шчо демократія родит тільки свари, нелад і анархію. Демократичні установи самі нам напрошуютьсь, але ми ніяким сьвітом не можемо угрунтувати їх міцно і глибоко. Видаєсь про те на око, шчо тота сама річ разом і нехибно конечна і несповнима. Яким способом погодити неограничену свободу з удержаньем істнуючого суспільного ладу? Як добитись до того, шчо нерівні вимінки життя, котрі тепер признаютьсь конечними, спокійно јшли в парі з рівністю політичних прав, котру голосит демократія? Ось те важке завданье, котре наша суспільність мусит рішити, коли не хоче пропасти, так як пропала грецька і римська суспільність.

Демократія веде над пропасть! кричат консерватисти, і правду кажут. Або ви дійдіт до рівнішого поділу достатків і плодів, а ні, то демократія нехибно крізь ціліј ряд суспільних бурь і бојів діде до деспотизму і унадку, як се мож бодај по троха добачити на примірі Паризької Громади 1871.

Јевангельськими устами голосите ви, нерозумні та необачні, рівноправність усіх людєј, і справді дајете всім право голосованья, через шчо маса набираје змоги сама вибирати собі праводавців, а тим самим і сама становити права. Тим часом суспільні економісти товчут јіј раз у раз, шчо всьака власність походить с праці; а ту вна бачит, шчо при теперішних порьадках тој, хто працьује — не маје власности і заледво може заробити на прожиток, — а ті, шчо не працьујут — жијут в роскоши і чести людєькїј. Працьујучих а бідних — безмірна більшість. А шчо ж ви зробите, як вони одного хорошого днья возьмут і постановјат таке право, котре матиме на ціли зовсім іншиј поділ богацтва а основане буде на словах апостола Павла: Хто не робит — јісти не повинен?

Шчо статисья може з новіјшими демократіјами, бачимо јасно на примірах давних, грецьких і римських демократіј. Боротьба між бідними і богатими погубила јїх, і так само погубит і нас, коли не будем пантруватисья. І в Греції всім горожанам признане було рівне право. Давні праводавці знали добре тоту основну правду, котру так часто висказује Арістотель: шчо свобода і народоправство без рівности в вимінках житья не може вдержатись. Шчо б зрівнати вимінки житья, придумували вони різні способи: не позволяли продавати родинних мајетків, ограничували право діичности, піддержували спільне (громадське) посіданье лісів і пасовиск, публичні обіди, де кождиј міг живитисья і т. д. Звісне діло, шчо всі установи не спинили поступу нерівности, — а тоді починалась суспільна боротьба і піднимала одну верству людности протів другојі, робила з них таких самих непримиримих ворогів, як тільки могли бути два ворожі сусіди, — ось як нині Німеччина і Франція. Не без

глибокої причини говорить Платон в четвертій книзі „Держави“: „Кожда грецька держава містить в собі не одну, а дві держави: бідних і богачів.“

Бідні, наділені політичними правами, хотіли з них користати, шчоб утворити рівність: то на богачів звалювано всі податки, то забирано їх добра, а самих засуджувано на вигнання та на смерть; то знов касовано всі довги, а нераз навіть приступано до нового, рівного поділу власности. Розумієсь, шчо і богачі боронились велькими способами, навіть оружьем. Почались довговічні суспільні війни. Полібій малює тоту нещасливу історію одним словом: „В кожній домашній війні jde тільки о зміну стосунків маіеткових“. „Грецькі містові громади — говорить Фьустель де Кульанж в своїй хорошій книжці „Старинна держава“, — хитались раз у раз між двома революціями: одна обдирала богачів, а друга віддавала їм назад їх маіетки. Так тьаглось від Пельопонезької війни аж доки Римляне не забрали Грецію під себе“. Маіже так само говорить і Бек в своїй книжці „Про державне господарство Атенян.“ *)

*) Ні оден писатель не порозумів ліпше завданья демократичної держави, як Арістотель. В своїй „Політиці“ розбирає він те питання страшно ясними словами: „Нерівність — каже — стає вельуди причиною бунтів, де нерівним не дајут того, шчо їм стосунково належить“. „Від простої рівности дішов народ до того, шчо в загалі хоче бути рівним. Бо коли всі однаково свободні, то — думає — чомуж не можуть всі бути однаково рівні?“ А коли сего нема, то здаєсь йому, шчо він покривджений в своїх правах — і бунтуєсь. Письля Арістотеля, єдиний спосіб охорони від домашних сварів і революцій, — піддержувати до певної степені рівність між усіми. Для того то радит він

Видимо проте, шчо (суспільна) нерівність довела до згуби грецькі демократії.

В Римі бачимо то само. Від уставленя республіки борьутся с собою дві верстви: патріції і плебеї. Плебеї звільна добувають собі політичні права, але рівночасно тратять звільна всяку власність; в тот сам час, коли настає повна рівноправність, показується разом найкрайніша мајеткова нерівність. Ліціній Столон, Гракхи і другі трибуни людоді силујуться привернути давну рівність при помочи законів аграрних: вони вносять розділити між немајучих *ager publicus*. Пуста робота!

етагати́ся, шчоб і најбіднішиј мав відповідній мајеточок, і хвалит Фалеја с Халькедону за те, шчо хотів порівно поділити ґрунти. „Зрівнанье ріжниць мајеткових, — так пісьля Арістотельа думајут најзнатіші грецькі політики, — се јединіј спосіб охорони від домашної незгоди.“ Спартанським установам закидаје Арістотель недокладне впорядкованье зглядом поділу власности. „Одні, — каже, — мајут безмірні богатства а другі не мајут нічого сінько, так шчо мајже весь крај — мајетність кількох немногих осіб. Такиј нелад виродило хибно праводавство.“ „Держава, — каже на другім місци, — мусит складатися, јак сего домагајесь і сама природа, с таких складників, котрі би о кілько змоги були рівні між собою.“ Відтак виказује, шчо в такіј державі, де самі богачі і самі бідаки, — нехибно мусит пријти до боју. Хто переможе, — каже далі, — тој уважаје весь уряд јак бојову добичу і уживаје го для здавленя поборених. Політичні писателі 18. віку, а особливо Монтескје, раз у раз говорять, шчо господарська рівність — једина міцна підстава демократії. „В добріј демократії, — каже Монтескје в својіј книзі „Дух прав“, — не досить того, шчоби частки польові були рівні; вони повинні бути також не надто обширні, так јак було у Римлян.“

(Приписка автора).

З одного боку змагаєсь велика ґрунтова посідлисть а з другого господарованье невільниками. Замість свобідних малих посідателів ґрунтових, котрі колись творили саме ядро республіки, бачимо тепер беззахистний прольетаріят. Римського народа нема! Остались бідні і богачі, — одні борьуться з другими, одні проклинають других. На остатку с тої клясової боротьби виходит, як всьуда, деспотизм. Пліній характеризує тоту драму одним словом, обяснюјучим всьу старинну історію: *Latifundia perdidere Italiam* („обширні ґрунтові посідлости запропастили Італію“). І в Римі, так як і в Греції, нерівність насамперед забила свободу а відтак зрујнувала ј державу. Д. Пассі написав книжку „О формах правлінь“ (*des formes de gouvernement*), в котрій виказує, шчо республіка може перемінитись в монархію, але з монархії не може статись тривка республіка, бо клясове противенство не дасть свобідно розвितись демократичним установам. Најновіші події в Іспанії і Франції стверджујут, здаєсь, сесьу думку*).

Нині наша сучасна суспільність маје перед собою те саме завданье, котрого в старину не зуміли рішити. І нині, здаєсь, льуде мајже зовсім не розуміјут јого безмірного значінья, не зважајут на страшні передвістники бурі, котрі оден за одним проносьятсья перед нами. Між тим нинішнє положінье трівожнє шче зовсім з других причин як давно. Особливо дві нові причини

*) Замітити треба, шчо се писано було 1874, саме в тім часі, коли у Франції монархічні сторонництва звязались були на короткіј час до купи і таким способом добули перевагу над республіканами; здавалось тоді, шчо республіка мусит пропасти, і тільки злучај (знаменита „біла фана“) вратував јејі, розјединивши монархістів.

(Прим. переводч.)

важуг ту безмірно, одна господарська а друга моральна. Давніше, коли вєу роботу робили невільники, котрі в загалі не мішалисьа до суспільної боротьби*), — то роздори між бідними і богачами не спинювали ні польової ні рукодільної роботи. На базарі бились та сварились горожане, а невільники за тої час працювали, приготувуючи прожиток дльа одних і других. Але в наших часах сам робітник стає до боју, ба ні, переносит јего до варстату, на поле праці. Через то суспільна боротьба не зможе в нас тягнутисьа довго, бо швидко спровадит загальну нужду і росклад суспільности.

А друга причина, збільшујуча шче небеспеченство, се вище розвинене почутье справедливости. В старину, коли не признавано рівности всіх льудей, — не признавано також усім рівних прав. Невольник, котріј орав або ткав дльа свого пана, був тоді худобоју; значитсьа, він не міг і домагатисьа ані права голосованья ані власности. Значит — ту суспільне питанье було шче дуже просте. У нас не так. Дльа нас рівність льудей сталась догмоју, — ми признаєм муринам ті самі права, шчо ј білим. Христїянство, се релїгїя рівности. Јевангелїя, се блага звістка, принесена бідним, — Христос не був пријателем богачів. Јего наука домагаєсьа најтіснішого збратанья всіх льудей; јего перші ученики і церковні брацтва, котрі хотїли докладно держатисьа јего науки, жили в спільности мајетковїј. Јак би христїянство вчено і понимано в дусї

*) Не треба однако забувати про повстанья невольників, котрі нераз потрьясали всіма основами старинних держав. Дивись о тім Карла Бьухера: „Повстанья невольних робітників“ (Karl Bücher, Die Aufstände unfreier Arbeiter. Frankfurt, 1874).

јего основателя, то нинішній суспільний лад не простояв би ј одној днини.

І ось бачимо нині замість невольника — горожанина, свобідного робітника; він узнаєсь рівним і супротив найбільшого богача. Він має право голосованья при виборах, він входить до союму. Він домагаєсья тепер або на будуще власности; як же јому супротивитись, коли наука теперішна і релігіја підпирајут јего змаганья? В старину, коли наукові і релігіјні погляди зовсім не допускали подібних змагань, ба, навіть не думали, шчоб мож було јім пројавитись, — ну, і тоді навіть не змогли демократичні установи јти в парі з суспільною нерівністю, хоть ту јшло тільки о вільних горожан жијучих переважно с чужојі (невольницькојі) праці. Чиж ми будемо шчасливіші, і то тепер, коли ходит о цілиј народ без најменшого вијмка?...

У Франціјі вже те питанье стојит, так сказати, на вістрьу. Надіјшла хвиля — часта в історіјі, коли вишчі верстви, zagrożені вимогами нижчих і зальакані бурьами суспільних війн, шукајут ратунку в диктатурі. Коли в тіј хвили (1874) парламент у Версальу спротивитесья основанью републики, то се станесья не з якојісь там надмірнојі прихильности до монархіјі, але з бојазни, шчоб скріплена демократіја не почала знов домагатисья зрівнанья мајеткового. Стережітсья згорда і звисока поглядати на сумне положінье Франціјі! То шчо нині з неју дієсья, станесья завтра з вами! *Hodie mihi, cras tibi*, каже гробова надпись. Соціјалізм сильно ширитсья всьуди. „Шче то, — каже Дізраелі, — нині тільки тихенькиј легіт, шчо ледво листьєм шевеліје; але незадовго з него буде ревичиј вихор, котриј все пообальује на својіј дорозі.“ В Німеччині соціјалізм має сильне сторонництво, в котрого је својі газети,

котре видно у всіх більших містах і котре посилає своїх виборних до ради державної. В Австрії, Іспанії, Англії проникають його засади в маси робучі, — і, шчо шче важніше, — навіть професори суспільної економії стають „катедер-соціалістами.“ Хоть у Франції криза видаєсь дужшою, то се шче не значит, шчо там положінє најгірше. Противно, — там шче суспільність стосунково стоїт на міцній підставі, бо около 5 мільїонів горожан має шче власну землю. Але дар переконанья, вимова і живість пониманья, вроджена Французам, надають там кождоу питанью острішій характер, — ну, і вибухає швидше боротьба. Жива фантазія того великими способностями обдарованого народа побільшує в його очох небезпеченство і доводить противні сторони до крайностей. Але швидше чи пізніше настане всьуди подібна бурья, бо і економічне положінє всьуди однакове; а чим власність буде в руках меншій горстки льудей, чим різча буде суперечність між богачами а бідними, тим глибокі перевероти будут грозити суспільности. Тоді або рівність стане дісною правдою, або всі свобідні установи пропадуть. Токвіль не замітив, шчо ту іменно лежить „камінь преткновенія“ для демократії. Але Маколей вказав його глибоко потрїасаючими словами в славнім письмі до газети „Таймс“ (23. марта 1877), в котрім представляє будущину, ждучу американські Сполучені Штати.

Міні здаєсь, шчо новіші демократії тоді тільки уйдуть долі старинних, коли установят права зглядом загальнішого розділу власности і більшій рівности в вимінках житья різних верстов льудности. Найвища основа справедливости: „Кждоу по ділом його!“ мусят стати правдою і то в такиї спосіб, шчоб власність справді була добутком праці і шчоб заможність ко-

ждого була о тільки більша, о кілько більше він рук прикладає до праці.

Для досягненья тої ціли римське, різке поньятьє о власности, котре у нас переньато, зовсім не годиться. Міні здаєсь, шчо не лізучи в давнину, можемо з германських і славянських поньять о власности добути такі основи, котрі далеко крашче годьатся з демократичними встановами, ніж римське право, бо признают кождому особисте, природне право до власности. Коли говориться загално о „власности“, то кождому здаєсь, немов вона може істнувати тільки в тії одній формі, яку бачимо пануючу кругом. Але се велика і сумна помилка, котра загороджує нам дорогу до вищого зрозумінья права. Виключне, особисте і дідичне посіданье (*dominium*) ґрунту, се пројава стосунково дуже нова, — а через дуже довгі часи льуде знали і мали тільки спільну, громадську власність. А позајак в протьягу століть суспільній устрій дізнав так глибоких перемін, то нехайже вільно нам буде тепер пошукати крашчих суспільних установ, аніж пануючі нині. Ба ні, ми обовязані до того, коли не хочемо в кінци заїхати в таку дебру, де вся цивілізація ногу зломит.

Іммануель Герман Фіхте в своїм хорошім „Системі етики“, а також Дон Франческо де Карденья в своїї знаменитїї історїї власности в Іспанїї („*Essayo sobre la historia de la Propiedad territorial en Espagna*“), аналізујучи поньятьє власности, викрили в нїм два складники: суспільній і особистїї (індивідуальній). Власність, се установа введена не тільки для добра осібника, шчоб забезпечити йому плоди јего праці; вона повинна служити також для добра суспільности і забезпечити јїї довгий тривок і пожиточну діјальність. Оба сесі боки власности відповідајут подвійному стано-

вишчу, з якого мож дивитися на чоловіка: раз як на особу-єддиницю, котрої окончна ціль — бути зовсім незалежною; а відтак, як на горожанина і члена суспільности, котрих різнородними взаєминами і незлічними зносинами звязані з другими, собі подібними. В первісних віках переважає суспільній (громадський) еккладник у власности ґрунтові. Земля, се спільне добро, власність цілого племене. В Греції велика часть ґрунтів належала до держави, а і прочі також були під її опікою. В Римі перши раз проявляється квіритське *dominium*, т. я. неограничена власність ґрунтова. В середних віках, при системі леннім власність, се надгорода за певні заслуги. Ленно, се заплата, котру давано за певні віддаченя. В основі ленно не було діичне; пануючий надавав го до смерти, а то і хто го одержував, мусів носити оружје, вдержувати порядок, судити спори. Посіданье неподільних мајоратів маје ще також виразну суспільну ціху. Чоловік, котрих посідаје такий мајорат, — маје го тільки дльа доживотного житку; він не може робити з ним шчо му ся схоче, бо він назначений на те, шчо вдержувати цілу родину, котра з своїми споминками, славними переказами і діичними зобовязаньями вважається основною складовою часткою народа. Піерархічні відносини кльасові і, значитсья, ціла державна організація основана на ґрунтовім посіданью. Нині власність стратила всі свої суспільні ціхи; зовсім суперечно з своєю давнюю істотою, не маје вна тепер в собі нічо громадського. Вона тепер — привільеј без зобовязань, без ограничень, без застережень, і здається, не маје ніякої другої ціли, окрім — забезпечити добробуток дльа осібника. Так звичайно і понимајут і означајут її поньатье. Через лехкість продажі вона стала рухливою і переходит з рук до рук, мов плоди, шчо на ній ро-

дяться, або худоба, шчо на нїї випасаєсья. Ідучи в тїм напрямї до крайности, теперїшнї установи самї підорвали основу суспїльности, — і надїємось, шчо на будуще громадське посїданє ґрунтїв знов одержит перевагу. Дїјдемо, як каже Фїхте, до суспїльного уладженєя власности; вона стратит свїј виключно приватнїй характер і стане установоју публичноюју. Доси держава мала собї за обовязок виключно — забезпечити кождому спокїjne вживанє того шчо посїдав; але на будуще буде першим обовязком держави — кождому дати в посїданє власнїсть, до котројї јего потреби і спосїбности надајут му право.

Пїсьльа думки Фїхте сесь перехїд зробитьсья при помочи христїянства. Воно маје шче в собї велику відновлюјучу силу. До тепер влїјало воно тїлько на осїбникїв, а через них, посередно, ј на державу. Але хто, чи то вірујучїй, чи свобїднїй мислитель, змїг поньати јего силу, тој признасть, шчо воно колись стане внутрїшноюју, порядкујучоју рукоју в державї і аж тоді пројавит сьвїту всьу глибину своїх думок і все богатство своїх благ.

Христїянство справдї принесо в сьвїт ідеал справедливости, до котрого далеко шче всїм нашим установам, хоть би ми ј як јїх поправјали. Сесь ідеал, то було „царство боже“, котрого першї христїјане леда день надїјалисья.

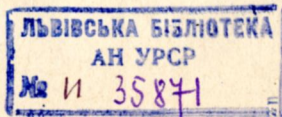
Нинї, коли вже ми перестали виждати тисьачлїтного царства, починајем старатисья о те, шчо б на тїј землї, в нашїј суспїльности ввести в дїло јевангельськї засади рївности і справедливости. Шчо б становити лїпшї права, треба, шчо б загал набравсья јаснїших поньать добра і справедливости. І вишчї і чисто зарїбнї верстви починајут вбачати, шчо јевангельська

засада рівності мусит проникнути всі наші установи і права.

Je краї, в котрих најрадикальніjšа демократія остојалась серед усіх вікових бурь, не доходьачи ані до феодалізму ані до монархії, і в котрих панувала најповніjšа свобода, не вироджујучись ані в клясові віјни ані в суспільну боротьбу. Се лісисті кантони Швейцарії, котрих цікаві порьядки хорошо описав Едвард Фрімен. Ту бачимо такиј уряд, про який думав Ж. Ж. Руссо. Весь народ зјединениј в своїх сільських громадах, становит права, вибираје урядників і рьадит сам собою, так само, як грецькі вольні республіки.

Алеж бо тутка осягнено ціль, до котројі дармо добивалисьь старинні праводавці. Ту бачимо на ділі рівність вимінок житья, і тому то політична рівність не довела ту до неладу а затим до деспотизму. Заховано первісну форму власности, котра одна тільки відновідаје природному праву і через те одна тільки надаје міцниј тривок демократії, не вводьачи неладу в суспільність.

У всіх первісних завязках суспільних, в Азії, Европі і Африці, у Індів, Славjan і Германів, так як нині шче в Росії і на Яві земля була спільноюю власністю цілого племене і розділювалась час від часу між поодинокі родини, так шчо в природниј спосіб кождиј міг жити својеју працеју. Кождиј тим більше мав, чим більше і розумніше працьував; ніхто не був зовсім позбавленіј способу до житья, і дідична, чим раз ростуча нерівність була неможлива. В најбільшіј части крајів тота первісна форма власности шчезла, і по ній настала квірітська власність, котра принесла с собою нерівність вимінок житья, а через те панованье вишчих верстов над нижчими і більше

або менше придавлене робітників. За то в Швейцарії по при особисті маїтности велика часть громадського ґрунту остала спільноју власністю. Се т. зв. „альменда“ (власність всіх), котрої сама назва свідчит о тім, шчо вона таке.

Старогерманське право мало хороше слово для означеня мешканців села; воно звало їх „geerbte“ або „gewerte Leute“ (в нашій „Правді руській“ то само поньатє вжасєся з словом „вервь“, котрим означуєсь сільська громада), — по нашому сказати б „дідичні льуде“ (сідлаки). Вєі члени великої родини - громади, будучи льудьми, мали тим самим також право до дідичности, до осідлости, — „видічениї“ не був ніхто.

Германське і славянське право звичаєве, котре запевнює кождому чоловікови вживанє кавалка ґрунту, с котрого може вижити, — таке тільки право відповідає розумному поньатю власности. Загально приняте у нас поньатє о власности муситєся з ґрунту перетворити, бо воно оперте на таких основних поглядах, котрі зовсім противятєся фактам історичним, а так само не доводьат до тих виників, до котрих самі його заштитники прьамуют. В досьлідах про початок власности не звернено досить уваги на давні і, так сказати, природні факти, котрі вєсуди вишшли с почутья справедливости, вродженого, здаєсь, чоловікови. „Загальні і на око переконујучі, але нічим не доказані теорії, як „природне право“ і „суспільна умова“, — каже зовсім справедливо сер Генрі Мен в своїй книжці про „Старинне право“ („Ancient Law“) „мајут далеко більшу повагу, анїж скромні висьлідки про первісну історію суспільности і права; вони затємнюјут правду не лиш тим, шчо відвертајут увагу льудєј від јединојі дороги, по котрій мож до нејі діјти,

але також тим рішучим вліянєм, яке вони мајут на сам розвиток правної науки.“

І так дља оборони квіритської власности, перенятої від Римлян, поставлено твердження, шчо вона існувала всьуди і по всі часи (*ubique et semper*). Між тим докладніше пізнанье історії показує, шчо первісна і загальна форма власности було таке посіданье, яке бачимо у славјанських і германських племен і яким навіть у Римлян був *ager publicus*.

Правники, котрі не бачут більше сьвітла, як у вікні Дігестів і Інституцій, виводять власність від забору в посіданье того, шчо не було нічије (*res nullius*); між тим ґрунт ніколи не був *res nullius*. У народів стрілецьких вважалисья місцьа польованья, у пастухів — толоки, а в конець у перших рілників — управлені поля спільноју власністю цілого племене, і нікому ј на гадку не приходило, шчоб оден котриј небудь чоловік міг мати на них виключне, дідичне право. Забір в посіданье міг витворити тільки власність рухомих предметів, котрі діјено мож було взяти, задержати або сховати. Формальности при продажи у Римлян сьвідчат, шчо поньятьє о такій власности аж дуже пізно перенесено на нерухомі добра.

Економісти суспільні, котрі виводять власність тільки с праці, перечат в тім згляді правникам і праводавствам всіх крајів, ба навіть противјатсья існуючому ладови суспільному, так, шчо приложенье јіх поглядів могло би обалити јого најголовніші основи.

Писателі, котрі хотьят доказати потребу власности, робјат се такими доказами, котрі доводьят, шчо скоро та власність маје бути справедлива, то мусит бути уладжена так, як була у первісних народів, т. ј. мусит забезпечувати всім природне і невідомиме право на посіданье. Знаменитіј праводавець Порталіс в својіј розвідці про вла-

ність, заміщенію поперед установ о власности в Code civil, стараєсья ось яким способом виказати жеї конечність і справедливість: „Чоловік може жити тільки своєю працею. Щоби працювати, мусит мати змогу до привласненя собі кавалка землі, с котрим може робити, шчо му сподобаєсь. Значит — власність конечна.“ Чиста правда! Але коли для праці і для життя конечна власність, то виходит с того, шчо кождий мусит мати власність. Бастіа виходит с тої самої точки, шчо і Порталіс і так само не довиджує дальших консеквенцій, до котрих вона веде. „В повнім значіню того слова, — каже він, — родитсья чоловік властивцем, бо приходит на сьвіт с потребами, котрих заспокоєнє зовсім конечне для життя, з органами і способностями, котрих уживанє конечне для заспокоєнєя потреб.“ Виходячи с тих слів Бастіа треба би всім признати право власности, а не, як він, засуджувати деяких на смерть. Коли чоловік родитсья властивцем, то на то прецінь повинно бути право, шчо би му забезпечити і наділити то, шчо му сья по справедливости належит.

„Чоловік, — говорит далі Бастіа, — жиє і розвиваєсья привласнюванєм. Привласнюванє, се природна і для життя конечна пројава, а власність, се тільки привласненє усправедливлене працею.“ Коли привласненє конечне для життя, то кождий мусит мати змогу — привласнити собі працею потрібну часть матерії. Се природне право признає швейцарська альменда і старогерманське право, — але законодавства вироблені на римським праві зовсім о него не дбајут. „Власність не је вроджене право, — каже звисниї правник Далльоц, — вона тільки вицливає з вродженого права — свободи.“ Коли власність конечна для свободи, то чиж не виходит с того, шчо скоро

всі льуде мајут право бути свобідними, тим самим мајут також право — бути властивцями? І справді, без власности вони попадут в залежність від тих, від кого побирајут плату. Славний правник за часів Наполеона III, Трошльон, в својї невеличкій статї „Власність пісьля Code civil,“ виданїї 1848. для опрокинення соціалістичних „мрії“ ось шчо говорит: „Свобода основује власність, рівність жеї усьвјачује. Всі льуде рівні, — значит і рівно свобідні, — значит, кождїї мусит в другім признавати повну незалежність прав.“ Ся шумна фраза або не має ніякого сенсу, або значит, шчо повинні ми кождому забезпечити вживанье власности, котра становит підвалину для јего незалежности.

Најбільша часть новїїших учених узнаје власність правом вродженим. Але хїбаж вроджене право не је таке право, котре лежит в самїї природі чоловіка і котрого безкарно не мож јому відобрати?

В моїї книжці „Про первісну власність“ ја хочу подати тїлько історичніј начерк најдавніїших форм власности, але не гадају з неї зовсім виводити нових правних теорїї. Ја далекиј від того переконанья, шчо історїја відкриваје нам всю правду. Шчо јакась установка, хоть би і јак віддавна, і стнувала, то шче с того зовсім не виходит, шчо вона справедлива і шчо треба жеї вдержувати або відновити. З самого факту жеї істнованья мож лиш тїлько закључити, шчо вона більше або меньше відповідала потребам льудським тоді, коли істнувала. Але коли всі докази суспїльних економїстів і правників, наведені за квірітськоју власністью, виходьат јак раз і мимо јїх волі протів неї а усправедливљујут первісну власність, јак жеї понимали і уживали давні племена під влїяньем загального інстинктового почутья справедливости, — то се оче-

видно наминає нам, що треба добре роздумати се-
сью дивну східність а то тим більше, що тільки в та-
киї спосіб уладжена всім спільна власність може вдо-
волити бажанье рівности і лубови, котре будит в нас
наука Христова, — може запевнити силу хорошим пе-
ремінам в горожанським праві, яких домагаєсья роз-
виток усіх новіших суспільностей.

Знанье первісних форм власности може мати
беспосередну вартість дльа нових кольоній в Австралії
і Сполучених Штатах, котрі мајут шче безмірні про-
стори вільного поля; бо там можна шче уладити вла-
сність на розумніших основах від квірітських. Наша
старіјуча суспільність діјде до крашчого ладу, відпо-
відного до вимагань христіянства і справедливости,
аж через довгий ряд суспільних бојів, у котрих, хто
знаје, чи не пронаде ј всьа наша свобода. Але нові
осади, закладані в других частях свїта, можут усте-
речисьа тих страшних мук, коли зуміјут навчитисьа
розуму від історії і пријмут такі установи, котрі в де-
котрих краях стали міцноју основою дльа демократії
а при тім зовсім не пошкодили ні свободі ні порьа-
дкови. В кождіј громаді треба би часть ґрунту задер-
жати на власність громадську і відтак, як в лісистих
кантонах Швейцарських, ділити го між усі родини дльа
доживотного вжитку.

Горожане Америки і Австралії, — не пријмајте
вузкого і строного права, котре ми переньали від Риму
і котре нас довело до суспільної боротьби! Верніт на-
зад до того, що встановили ваші передки! Колиб
европејська суспільність була усьвјатила природне пра-
во власности і охоронила рівність, то јеї нормальниј
розвиток був би нині такиј, як у Швейцарії. Вона не
була б мусіла переходити через огні феодальної ари-
стократії, самовладної монархії і демагогічної демо-

кратії, котра нам тепер грозит. Замешкані свободними, маючими і рівними людьми, злучили б сьа громади федеративним зв'язком в держави, а ті знов моглиб утворити з себе зв'язок держав, як ось американські Сполучені Штати. Не забуваймо о тії великоважніє науці, котра впливає з історії політичних і суспільних установ: Демократії, в котрих не вдержано рівних вимінок житья дльа всіх горожан і в котрих стоять супротив себе дві ворожі верстви: богачів і бідних, доходять через анархію до деспотизму. Се вчит нас Греція устами Арістотелья, се виказує порівно і історія і наше нинішне положінє. Коли в демократичній суспільности має утриматись свобода, то мусьят установи піддержувати рівність.

Наша європейська суспільність, в котрій поруч розвиваєсья і демократія і нерівність, находитесья з тим в великім небеспеченьстві, і ја не знаю, чи сама вона найде в собі на тільки вмлости, енергії і пізнанья, кільки їх потрібно дльа зміни існуючих установ. Але нові осади, котрі повстають на дівичій землі, можуть уїти того небеспеченьства, скоро приїмут такі права і установи, які від непам'ятних часів в малих швейцарських кантонах по при најрадикальніjšу демократію про яку тільки мож подумати, запевнили всім свободу і власність.

Здаєсь, не потребуєу ј додавати, шчо ціль моєї праці не је захвалюванє первісної ґрунтової спільности, але радше угрунтованє на підставі історичній природного права власности, про котре говорять учені.

II.

Поволи і всьуди однаково розвивалась ґрунтова власність.

До недавна шче вірено, шчо дольмени і каміньє друїдичне — властиві тільки племенам кельтським. Аж коли віднајдено ті памјатники прастарих часів у Нідерльандах, в Німеччині, в Азії, в Америці і навіть на далеких австральських островах разом з кремінними оружјами і знарјадами, уживаними в камінній добі, — переконаносья, шчо первісно льюде всьуди переходили через такиј стан культури чи дикости, јакого досадниј примір бачимо шче тепер на дикарьях Нової Гольандії і Австралії. В својій цікавій книжці виказав Кенігсвартер, шчо дејакі звичаї, котрі вважано властивими Германам, як ось суди божі і судові појединки на ділі здібајутся у всіх народів на тіј самій ступіні культури*).

Так само вірено, шчо сільські обшчини (громади зі спільними ґрунтами), јакі стрічајемо в Россії, виключно властиві Славјанам, про котрих говорено, шчо в них је природниј нахилок до комунізму. Славјанофіли сла-

*) Порівн. „Etudes historiques sur le développement de la société humaine“, де між інчим ось шчо говорит: „Нераз нам дивно ставало, коли хто сесь або тој звичај, сьу або ту в станову приписував виключно сему або тому племені, — а між тим тој звичај і тота встанова стрічајесья у многих других племен; се не шчо, як лиш оден з загальних звичајів, — одна с ковечних фаз, через јакі переходит льюдськість в својім розвојовім і культурнім ході.“

вили навіть тоту установу, як окремішну ціху свого племене, котра пісьля їх погляду мала Славjanам запевнити перевагу, не доводячи їх до суспільних вибухів, в яких попропадајут всі держави західної Европи. Нині мож виказати — і ми постарајемся се зробити — шчо такі обшчини і іменно в такій самій формі, стрічались у најрізномородніших народів: у Германів і в давній Італії, в Перу і в Хінах, у Мексиці і в Індії, у Скандинавів і Арабів. А стрічајучи сьу установу у всіх сторонах сьвіта і у всіх рас, мож бачити в ній конечну фазу розвитку суспільности, так сказати — загальній закон, пісьля котрого розвивалась ґрунтова власність*). Льуде прастарих часів послугувались всьуди однакими ненаручними знарґадами с

*) Дві книжки звернули посльідними часами увагу на тот мало шче оброблений предмет, в котрім помимо цінних праць Маурера багато шче осталось нетиканого. Одна с тих книжок; „Про спільність ґрунтову в Англії в середних віках“ (Бонн, 1869), — се праця бонського професора Нассе, котрій з незвичайним знаньєм жерел розсвіттив факт, не многим навіть Англічанам звісній, шчо первісно сільска обшчина була пануюча форма власности в Англії, і шчо багато останків тої установи удержалось шче і пісьля середних віків. Друга книжка; „Village Communities in the East and West“ (Лондон, 1872), вишла с під пера сера Генрі Мена, звісного автора мајстерського начерку філософичної історії права („Ancient Law“) в звязку с початками культури. В своїй најновішій праці „Lectures on the early history of Institutions“ (Відчити про первісну історію установ) приймає Мен доразу мої докази про сільску обшчину, кажучи; „Суїльне посіданье ґрунту і поля громадами, посвојаченими с собою, мож тепер вважати первісною історичною пројавою, котру перебували всі народи.“

кременю; вони також і власність ґрунтову ладили в однакій спосіб і серед однаких обставин.

Сер Генрі Мен, котрий в Індії займав високе судове становище, здивувавсь не мало, стрітивши у стіп гір Гімалаяських і на берегах Гангесу установи, подібні до германських, — і сесью дивну східність описав в книжці „Сільські обшчини на сході і заході“, котра вишла 1872. В ній підносит належито важність описаного факту. „Здаєсь, — говорить він зовсім справедливо, — що разом з усіх боків починає нове сьвітло розяснювати најтемніші части історії і права. Ті, котрі думали, що власність особиста виробилася с повільного перетворення первісної громадської власности, најшли вже до того докази в старих селищах германських і скандінавських країв. Вони шче більше здивувались, коли їм виказано, що Англія, котру від její завоювання вважано чисто феодальним краєм, заявляє так само богато сьлідів спільної власности і громадської управи поля, як і північні краї. Вони зміцнились шче більше в своїм переконанью, коли дізнались, що ті первісні форми власности ґрунтової і вживання піль находяться також в Індії і мајут вліяње на цілій хід зарьяду тої величезної країни. Ті старинні памјатники правної науки, котрі, бачилось, могли обходити тільки вчених, — тепер набирајут дља цілої суспільности немалої ваги. Вони не тільки проливајут нове сьвітло на впорядкованье ґрунтів і на спосіб життя најдавнїших людєј, — але вони підносят нас, як Міль замітив, понад ті вузкі погляди, в котрих нам думалось, що једина форма істновання суспільности іменно тота, котра круг нас істнує.“

До написання історії власности шче далеко. Римське і новїше право виробилось в такі часи, коли вже ніхто не тямив про громадські форми ґрунтової

власности, котрі довгий час виключно панували. С того вишло то, що ми представити собі не можемо власности інакше, як тільки в тій формі, яку надали їй Інституції і звичаїне право. Коли правники хотять витолкувати початок права, то виходять с так званого „стану природного“ і з него беспосередно виводять особисту, неограничену власність, римське *dominium*. Вони забувають про закон постепенного розвитку, котрий бачимо всьуди в історії, — і приходять в суперечність з загально нині признаними і напевно ствердженими фактами.

Аж по довгім ряді постепенних переходів і аж в стосунково пізнім часі виробилася особиста власність ґрунтова.

Доки чоловік в первіснім стані жив польованьєм, риболовством та дикими плодами, — він не подумав ніколи о привласнюваню дльа себе землі; своја власність, то були дльа него здобуті або власноручно зроблені предмети. В стані життя пастирського починає свитати поньатьє власности ґрунтової; але тотя власність, се тільки тоті толоки, на котрих звичаїно пасуться череди цілого племене; між племенами бачимо затим часті звади о границі тих пасовищ. Нікому ж на голову не приходит, щоб котриј оден чоловік міг взяти сам дльа себе якусь часть тої землі і сказати: се виключно моја земля. Самі обставини пастирського життя зовсім не допускајут можности подібного факту.

Звільна льуде доходить до того, що займајут кушень поля на якийсь час під управу, — починаєсь рільництво. Але ціла тотя зајманщина остаєсь неподільною власністю племене. Рілья, пасовиска і ліси їдуть на спільній ужиток. Пізніјше дільат оброблене поле на рівні частки і роздајут жеребом між појединчі родини; осібник, значитьсся, дістаје го все такі тільки

до часового вжитку. Грунти остајутеся все шче спільноју власністю племене, і час від часу справді переходять назад в його руки і переділюјутеся на ново. Такиј порядок ведесея шче нині в общинах россіјских, такиј самиј вівсея у старих Германів за часів Таціта.

У інших знов народів водивсея такиј порядок, шчо частки ґрунтові оставалисея в руках кількох патриархальних родин, котрі жили при купі і працювали дльа цілојі громади; так було в середних віках в Італіјі і Франціјі, — так шче і тепер је в Сербіјі.

Аж на посылдку пројавляјесея особиста і дідична власність; але зразу вона шче ограничена тисъачними путами ленних прав, фідеікоммісів (віддача власности в руки довіреного чоловіка дльа розділу н. пр. між својаків по смерти голови родини але аж тоді, коли ті својаки сповнъят такі а такі вимови), роздачами спадщини жеребом, дідичним најмом (чиншовництвом) і т. д. Аж по посылднім, нераз довго трівајучім перевороті вона пројавляјесея в својіј окончніј формі, як абсолютне, неограничене і особисте право, як јі означује горожанъске право і як јі нині загально понимајут.

Спосіб господарованъа змінювавсея також в міру того, о кілько власність з громадскојі чим раз то більше переходила в особисту. З екстензивнојі господарки вироблювалася чим раз то більше інтензивна, т. ј. то, шчо давніше витворювалосея тільки при обширнім ґрунті, тепер почало витворюватисея на менчим, але при помочи капіталу.

З разу загосподарованъе буваје змінне і недовге: природна ростинність, трава чи там ліс, підпальујесея, а в попіл засівајесея зерно; відтак ґрунт спочиваје 18—20 літ. Так управјајут Татари гречку а жителі Арденських гір жито. Сеј спосіб рільництва згоджујесея

щче з житъем пастирським, кочовим. Пізнiйше бересъя невеличка часть ґрунту стало в управу писъльа трипольової сiстеми, — а найбільша часть остаєсъя спiльною толокою дльа всеї худоби села, — се поръядок россiйськиї і нiмецькиї. Далi вже худобу годујут лiльше, гнiї збирајут, поля збивајут до купи; рови, дороги проводъат, праця раз у раз поправльає поле; вiдтак i перелогн зовсiм зносъатсъя, лiпшиї гнiї закуповуєсъя в мiстах або добуваєсъя на фабриках, капiтал, так сказати, зростаєсъя з ґрунтом i побiльшує його плодъучiсть. Се новiйшиї спосiб господарованъа, уживаниї щче вiд середних вiкiв у Фльандрiї i Италiї; вiн аж тодi вироблюєсъя вповнi, коли вповнi виробиласъя особиста, приватна власнiсть ґрунтова. I так здаєсъя, щчо поступ рiльного господарства јде рiвнобiжно с поступом приватної власности, i факт сесь справдi важниї виказујут чим раз јаснiйше висълiди најновiйших часiв. Но мiж тим iсторiја Перу i факти швейцарських та полуденно-нiмецьких альменд доказујут, щчо спiльна власнiсть ґрунтова зовсiм не противна iнтензивному способови господарованъа, — треба тiлько, щчоб ґосподарујучому забезпечениї був ужиток с поля на достаточно довгiї час.

Фiльольогiја i мiтольогiја завдячујут порiвнујучо-iсторичним висълiдам најцiннiйшi здобутки свої в најновiйшiм часi. Сен Генрi Мен думає, щчо приложенъе такого самого способу до початкiв права може прольати нове сьвiтло на первiсну добу розвитку цивiлiзацiї; тодi аж пiзнаємо јасно, щчо права, се не самовiльниї вплив льудського прибагу, але з одного боку — насьлiдки певних господарських потреб, а здругого — вплив звiсних понъатъ о справедливости, породжених моральним i релiгiйним чутъем. Тi потреби, тi понъатъа i тi чутъа всьуди були дуже

подібні і на суспільність певної доби мали однаке влі-
яньє і через те породили всьуди однакі установи.
Тільки шчо поступ не у всіх народів ішов однако
бисто. Одні завергли первісну спільність ґрунтову
уже в початках історичної доби, а між тим у других
ще ј до нині вдержалисьє такі порьядки ґрунтові,
котрі походьєт шче с перших початків цивілізації.

Від најдавніших часів свејі історіјі знали Греки
і Римляне приватну власність ґрунтову, а сьліди да-
вноїі племенної общини так затерлисьє, шчо тре було
докладних висьлідів, шчоби јіх віднајти. Противно, Сла-
вјане шче ј доси не зреклисьє свејі общини. В поді-
бній спосіб вчит нас геольогіја, шчо дејакі части сьві-
та заховали таких звівів і такі ростини, котрі де інде
давно повимирали. І так в Австраліјі, кажут, је шче
такі звіві ј ростини, котрі належат до геольогічних
формаціј безмірно давніших від нашої теперішньої. В
таких разях порівнујучіј спосіб сьлідженьє може до-
вести до дуже важних виводів. Коли дејакі установи
від первовіку удержалисьє у декотрих народів аж до
тепер, то треба старатисьє підглядати пильно јіх жи-
тьє і вліяньє, а на тіј підставі мож буде відтак нале-
жито порозуміти ј сам первісній культурній стан про-
чих народів, у котрих уже ј сьліду з него не
лишилосьє.

EIA BRITISH

There is a number of things which are...
 The first thing is that the...
 The second thing is that the...
 The third thing is that the...
 The fourth thing is that the...
 The fifth thing is that the...
 The sixth thing is that the...
 The seventh thing is that the...
 The eighth thing is that the...
 The ninth thing is that the...
 The tenth thing is that the...
 The eleventh thing is that the...
 The twelfth thing is that the...
 The thirteenth thing is that the...
 The fourteenth thing is that the...
 The fifteenth thing is that the...
 The sixteenth thing is that the...
 The seventeenth thing is that the...
 The eighteenth thing is that the...
 The nineteenth thing is that the...
 The twentieth thing is that the...

B-1612

1986

Від видавців.

Вже в першій книжочці „Дрібної бібліотеки“ висказали ми, яка јеї ціль і яке јеї завданье. Вона має на оці передовсім нашу молодіж, бажає збудити в ній охоту до розумного мисленья і сьлідженья і подати јїј сказівки, в якім напрямі повинна працювати, шчоб познакомитесьа з загальним ходом науковојі роботи в Европі і з новішчими добутками тојі роботи.

Книжочки „Дрібної бібліотеки“ виходити будут, о кілько мож, најчастіше, в обємі персеічно від одного до трьох печатних листів і в ціні 10—20 кр. Головніј склад дльа Львова „Книгарня Польська“ і „Книгарня Ріхтера“, — на провінціјі мож дістати в кождіј книгарни.

Доси вијшли :

Книжка I. Повѣсти Еркмана Шатріана, переклавъ Романъ Розмаринъ. Цѣна 15 кр.

Книжка II. Література Українська, проскрібована рядом російським, М. Драгоманова, з французького. Ціна 10 кр.

Книжка III. Відки і як възалисьа луде на землі, Ернста Геккеля, переклав Іван Франко з німецького. Ціна 10 кр.

Книжка IV. Каїн, містерія в трьох діях, Гордона Байрона, переклав Іван Франко. Ціна 20 кр.

Книжка V. Думи і піснї најзнатніјших європејських поетів. I. Вибрав і видав Іван Франко. Ціна 10 кр.

Книжка VI. Пчоли, Митра Ів Пісарєва, переклав з російсьєкого Василь Польанськиј. Ціна 10 кр.

Книжка VII. Власність ґрунтова і јеї історія, Емілья де Льавльє, переклав Іван Франко. Ціна 10 кр.

В осьміј книжці вијде першиј розділ знаменитојі повісти Емілья Золя „Довбня“ п. н. Прачка Жервєза“.

359540

B-1612

B 1.612